

Пошук нових шляхів формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту

Анотація. Наукова стаття присвячена проблемам формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. На основі огляду загальної і спеціальної літератури у статті аналізуються підходи, щодо формування комунікативних навичок у старших дошкільників даної категорії. Вибір зазначеної теми обумовлений необхідністю підвищення їх комунікативної компетентності. Автор намагається віднайти нові шляхи формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту, із врахуванням принципів диференціації та індивідуалізації навчання, щоб попередити виникнення можливих вторинних порушень у психічній та особистісній сферах дитини. Пошук шляхів, спрямованих на формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту, що сприятимуть активізації комунікативної діяльності – є надзвичайно актуальним і набуває в сучасних умовах особливого значення.

Ключові слова: *комунікативні навички, комунікативна діяльність, комунікативна компетентність, діти з порушеннями зору та інтелекту.*

Соціальна сфера сучасного життя дитини стрімко змінюється, тому і вимагає розвитку цілої низки навичок, формування яких необхідно починати вже в дошкільному віці. Перш за все це навички, які пов'язані з комунікативною сферою дитини. Адже сучасний освітній процес характеризується спрямованістю на комунікативний розвиток дитини, від успішності якого залежить рівень її мовленнєвої компетенції та активність участі у суспільному житті. Завдяки ж сформованості комунікативних навичок, дитина забезпечується необхідними в особистому житті навичками активної взаємодії з соціумом, адже від рівня сформованості комунікативної компетентності залежить характер соціалізації дитини, зокрема старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту.

За таких умов проблема формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту набуває все більшої актуальності у сфері спеціального навчання і виховання, яке відповідно до змін в концепції дошкільної освіти орієнтується на особистісну своєрідність кожної дитини. А саме розширення світогляду дитини, встановлення партнерських відносин, реформування її предметного середовища відповідно до стану розвитку збережених аналізаторів, забезпечення процесу неперервного розвитку дитини.

Мета статті полягає у визначенні ефективних шляхів формування комунікативних навичок дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту під час педагогічного впливу.

Аналіз першоджерел з проблеми формування комунікативних навичок у дітей з нормальним розвитком (О. Бодальов, А. Золотнякова, В. Лабунська, М. Лісіна, Т. Піроженко, А. Рузська, Г. Чіркїна та ін.), у осіб з порушеннями зору (Л. Вавїна, І. Гудим, В. Деніскїна, М. Заорська, В. Кобильченко, І. Моргуліс та ін.) та у дітей з порушеннями інтелекту (М. Гнезділов, О. Грабаров, К. Грачова, Г. Дульнев, М. Кузьмицька, Л. Логвінова, В. Петрова, Е. Сеген, Г. Цикото,

А. Юдилевич та ін.) дав змогу з'ясувати важливість врахування специфічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку різних нозологій, які важливі для організації педагогічного процесу з даною категорією дітей.

А. Аксьонова, Л. Вавіна, В. Петрова, Г. Піонтківська, З. Смірнова, Т. Ульянова та інші відзначають, що робота, спрямована на комунікативний розвиток розумово відсталих дітей, повинна проводитись в двох напрямках: формування комунікативних навичок з одного боку і навчання використанню цих навичок у практичній діяльності – з іншого. Сформовані навички у розумово відсталих, на думку вчених, залишаються недостатньо дієвими без систематичного їх застосування в практиці комунікативної діяльності [3].

Для того, щоб розробити досить ефективні прийоми роботи і вправи з формування комунікативних навичок у розумово відсталих дітей необхідно, перш за все, враховувати особливості комунікативного розвитку даної категорії. Основна причина труднощів для розумово відсталих дітей у формуванні комунікативних навичок, як вказували Л. Занков, Ж. Шиф та інші – це відсутність в них потреби у комунікації, так званої мотивації, яка у таких дітей сама по собі не виникає.

Діти з порушеннями зору та інтелекту мають певні труднощі в оволодінні комунікативними навичками. Це виявляється під час взаємодії дитини з дорослими та однолітками: як під час навчальної, так і під час нерегламентованої діяльності. Зокрема, дитина, яка не вступає в комунікацію або досить вибірково ставиться до партнерів по комунікації, як однолітків так і дорослих, є відчуженою і уразливою, що призводить до порушення самооцінки, замкнутості тощо. Відтак, все це негативно впливає на формування комунікативної компетентності, що має забезпечити дитині з порушеннями зору та інтелекту успішну організацію взаємодії для ефективного вирішення завдань, що виникають перед дитиною, готовність до партнерської діяльності.

Зазначимо, що у структурі комунікативної компетентності розрізняють такі ланки, як мотиваційно-спонукальна, особистісна та функціональна [1]. Мотиваційно-спонукальна ланка представлена такими компонентами, як мотиви, установки, здібності. До ланки особистісних якостей включені комунікабельність, соціально-психологічна спостережливність, емпатія. Функціональна ланка представлена такими якостями, як уміння встановлювати контакти з оточуючими, пропонувати та вирішувати різні побутові ситуації та знаходити адекватні засоби впливу на партнера.

Отже, комунікативна компетентність розглядається як певний рівень розвитку особистості, що передбачає сформованість цілої системи мотиваційно-спонукальних явищ, особистісних якостей та функціональних проявів, які реалізують емоційні, когнітивні, поведінкові сфери дитини.

Важливим фактором є врахування структури дефекту, а саме даних про фізіологічний стан дитини з порушеннями зору та інтелекту, які впливають на всі явища, якості і прояви. Віковий фактор розглядається як не менш важливий компонент, який визначає специфіку багатьох відхилень, в тому числі у розвитку комунікативних навичок [5].

Слід зазначити, що у дитини старшого дошкільного віку здатність до рефлексії розвинена слабо. Дитина сприймає інформацію в більшій мірі на емоційному рівні, яка практично не підпорядкована аналізу, що ускладнює використання отриманих навичок на практиці.

З метою вирішення даного питання в процесі формування комунікативних навичок старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту під час роботи виникає потреба пошуку адекватних шляхів навчання, які б забезпечували цілісність та успішність зазначеного процесу. Педагог повинен навчитись відкривати перед дитиною навколишній світ таким чином, щоб завжди ще щось залишалось невідомим, переслідуючи мету надання дитині можливості ще неодноразово повернутись до того, що вона пізнавала (формувала).

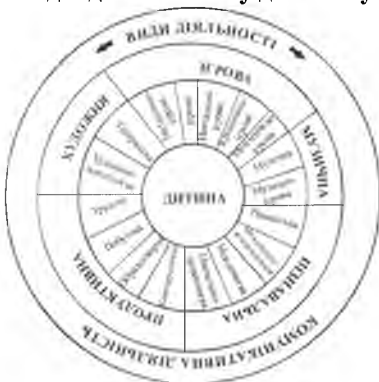
Виходячи з цих положень, можна визначити основні підходи, щодо організації процесу формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту:

1. Забезпечення позитивної мотивації до комунікації.
2. Стимулювання та розвиток комунікативної діяльності на всіх етапах формування.
3. Формування у даної категорії дітей позитивних емоцій до комунікативної взаємодії як важливого компонента комунікації.
4. Реалізація тісного зв'язку пізнавальної діяльності та різних видів практичної діяльності.

Так Г. Люблинська наголошує, що розвивальна роль змістової і педагогічно-доцільної діяльності полягає у тому, що вона є певною формою практики, тобто носить практично-продуктивний характер. Розвиток дитини-дошкільника, у свою чергу, залежить від того, наскільки раціонально поєднуються у її житті різні види діяльності, наскільки дитина є активною у процесі виконання цих видів діяльності і пропонує схему взаємодії діяльностей у дитячому віці [2].

Схема 1

Взаємодія діяльностей у дитячому віці

З даної схеми видно, що комунікативна діяльність охоплює всі види діяльності. Тому доцільно говорити про комунікативно-діяльнісний підхід, головна ідея якого полягає в розвитку навички використовувати отримані знання для досягнення реальних комунікативних цілей під час різних видів діяльності. Беручи до уваги період старшого дошкільного віку, як особливо значущий та активний період розвитку особистості дитини, а також специфіку порушень дітей

даної категорії, слід використовувати особистісно-орієнтовані підходи, щодо формування комунікативних навичок, які сприятимуть розвитку перш за все особистості дитини, її потенційних можливостей.

Нові підходи до розвитку комунікативної сфери дитини ефективні лише за умови, коли вони базуються в контексті розуміння цілісності особистості, в сукупності всіх її якостей і властивостей, які важливі для комунікації. Так за визначенням С.Рубінштейна, в цілісну структуру особистості включаються якості які важливі також для комунікативного процесу:

- спрямованість (потреби, мотиви, мета, інтереси, переконання та ін.);
- здібності (загальні, спеціальні);
- характер (ставлення до себе, до людей, особистісні якості).

При цьому необхідно мати на увазі, що основою діяльності особистості є її мотиваційна сфера. Будова і характер будь-яких психічних процесів багато в чому залежить від особистості дитини, від зв'язку з іншими її якостями та від функції, яку ці якості виконують в загальній системі поведінки дитини під час комунікативного акту. У дитини з порушеннями зору та інтелекту структура особистості в старшому дошкільному віці тільки формується, компоненти розвиваються нерівномірно з порушеннями, саме корекційна програма спрямована створити умови для збалансованого розвитку окремих структурних компонентів особистості як цілісності.

Корекційна робота повинна будуватись не як просте тренування навичок, не як окремі вправи по формуванню комунікативних навичок, а як цілісна комунікативна діяльність дитини, яка органічно вписується в систему її повсякденного життя. В дошкільному віці універсальною формою корекції є гра. Ігрова діяльність може використовуватись як корекція, так і формування комунікативних навичок, адже гра є відображенням соціального життя дитини та суттєво впливає на всебічний розвиток дитини. Ігровий колектив – це соціальний організм зі своїми взаємовідносинами, де ефективно формуються навички жити і діяти спільно, допомагати один одному, відчувати відповідальність за свої дії.

Основною метою корекційної роботи з вище названою категорією дітей є формування комунікативних навичок, як основи нормалізації життєдіяльності, їхнє включення в соціально-емоційну взаємодію. Отже, одним із пріоритетних завдань залишається визначення засобів формування комунікативних навичок, що пов'язано з розробкою і застосуванням технологій, завдяки яким дитина здатна пізнавати світ в усіх тих формах діяльності, які їй близькі, доступні та сприяють розвитку. Провідне значення повинно надаватись діяльності, в якій дитина зможе повністю розкрити свої можливості і найбільш ефективно засвоїти соціально-культурний досвід.

Володіння комунікативними навичками сприяє реалізації суспільно значущої функції як дошкільного, так і шкільного навчання, а саме –формування у розумово відсталих дітей з порушеннями зору здатності активно спілкуватись в процесі самостійної діяльності. Отже сформованість комунікативних навичок має важливе значення для їх загального розвитку.

Значні зусилля педагогів мають бути спрямовані на формування комунікативних навичок у дітей саме старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту, оскільки:

– формування навичок комунікації поліпшить адаптаційний період в дошкільному, а надалі шкільному навчальному закладі компенсуючого типу;

– сприятиме подоланню труднощів, пов'язаних з подальшим засвоєнням шкільної програми навчання;

– буде профілактикою та коригуванням міжособистісних стосунків серед дітей різних категорій.

Отже, пошук шляхів, спрямованих на формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору та інтелекту, що сприятимуть активізації комунікативної діяльності – є надзвичайно актуальним і набуває в сучасних умовах особливого значення. Зважаючи на вище сказане, ми дійшли висновку, що з метою подолання і запобігання труднощів у формуванні комунікативних навичок у розумово відсталих дітей з порушеннями зору, необхідне активне педагогічне втручання в процес їх комунікації. Корекція повинна будуватись на принципах диференціації та індивідуалізації навчання, повинна здійснюватись мотивація продуктивної комунікативної діяльності за допомогою створення мотивуючого середовища, забезпечуватись єдність когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів особистості при включенні дошкільника з порушеннями зору та інтелекту у комунікативну діяльність. Все це повинно базуватись на поетапному формуванні у дошкільників комунікативних навичок і ставлення до себе як до суб'єкта комунікативної діяльності.

Таким чином, приходимо до висновків, що особливої уваги потребує проблема розробки та використання нових підходів, які будуть спрямовані на формування комунікативних навичок у дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. Різні аспекти цієї проблеми в останні десятиліття є предметом наукових досліджень і викликає зацікавленість у практиків. Це знайшло своє відображення у створенні закордонними спеціалістами методик альтернативної та допоміжної комунікації, які спрямовані на розширення комунікативних можливостей дітей з порушеннями розвитку в їх повсякденному житті, що ефективно може бути використано в роботі з дітьми даної категорії.

Підсумовуючи, зауважимо, що роботу по формуванню комунікативних навичок, необхідно проводити протягом усього перебування їх у дошкільному навчальному закладі і продовжувати її в школі, що є важливою умовою інтеграції дітей з порушеннями зору та інтелекту в соціум.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Арушанова А.Г. Развитие коммуникативных способностей дошкольника / А.Г. Арушанова. – М.: ТЦ Сфера, 2011. – 80 с. – (Методическое пособие)
Arushanova, A.G. (2011). *Razvitie kommunikativnyh sposobnostej doshkolnika: Metodicheskoe posobie*. Moskva: TC Sfera (In Russian).
2. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / О.Г. Люблінська – К.:Вища школа, 1974. –335 с.
Liublinska, H.O. (1974). *Dytiacha psykholohiia*. Kyiv : Vyshcha shkola. (In Ukrainian).
3. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та інтелекту / [за ред. В.І.Бондаря, Л.С.Вавіної, В.В.Тарасун]. – К.:2008 – 284 с.
Bondar, V.I., Tarasun, V.V., Vavinoi, L S. (2008). *Psykholoho-pedahohichniy suprovid ditei z porushenniamy zoru ta intelektu*. Kyiv. (In Ukrainian).
4. Развитие общения у дошкольников [под. ред. А.В. Запорожца и М.И. Лисиной]. – М: Педагогика, 1974. – 288 с.

Zaporozhts, A.V., & Lysyna, M.Y. (1974). *Razvytye obshcheniya u doshkolnykov*. Moskva : Pedahohyka (In Russian).

Сухарева Г.Е. Теория и практика коррекционного обучения дошкольников с речевыми нарушениями / Г.Е. Сухарева. – М.:1991.

Sukhareva, H.E. (1991) *Teoriya y praktyka korrektsyonnoho obucheniya doshkolnykov s rechevytu narushenyamyu*. Moskva (In Russian).

Babych N.M. The search of new ways of shaping of communication skills of older preschoolers with visual and intelligence impairments

Abstract. The scientific article is devoted to the current problem of modern correctional pedagogy – the formation of communication skills of older preschoolers with visual and intelligence impairments. It is a well-known fact that the visual analyzer impairments lead to cognitive and sensory deprivation, restriction of visual information about the surrounding world; that impacts more or less negative on the development of higher mental processes and child's activities. Moreover, due to violations of intellectual sphere the processing of received information is becoming considerably complicated and so on. Various aspects of this problem are highlighted by many scholars who sees it in the general context of socialization, taking into account the characteristics of building relationships with peers and adults. However, the author notes that the aspect of developing communicative skills for preschool-age-children who has complex defects, such as visual and mental violations hasn't been considered till now in corrective pedagogics. The article is dedicated exactly the issue of creating the communicative skills for children of this category and selecting the tools that will be used to overcome the problems of communication activities for children with visual and intellect disorders.

Keywords: *communicative skills, communicative activity, communicative competence, children with visual and intellectual destrutions.*

Бабич Н.Н. Поиск новых путей формирования коммуникативных навыков у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения и интеллекта

Аннотация. Научная статья посвящена проблемам формирования коммуникативных навыков у старших дошкольников с нарушениями зрения и интеллекта. На основе обзора общей и специальной литературы в статье анализируются подходы, относительно формирования коммуникативных навыков у старших дошкольников данной категории. Выбор данной темы обусловлен необходимостью повышения их коммуникативной компетентности. Автор пытается найти новые пути формирования коммуникативных навыков у старших дошкольников с нарушениями зрения и интеллекта, с учетом принципов дифференциации и индивидуализации учебы. Это даст возможность предупредить возникновение возможных вторичных нарушений в психической и личностной сферах ребенка. Поиск путей, направленных на формирование коммуникативных навыков, у детей старшего дошкольного возраста с нарушениями зрения и интеллекта, что будут способствовать активизации коммуникативной деятельности – является чрезвычайно актуальным и приобретает в современных условиях особенное значение.

Ключевые слова: *коммуникативные навыки, коммуникативная деятельность, коммуникативная компетентность, дети с нарушениями зрения и интеллекта.*